

זכר ליציאת מצרים

[פרשת בא (שיחה 1) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה".
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

ישנו קשר ישיר בין זכירת יציאת מצרים לבין הידיעה שה' הוא אדון העולם וברא כל.
הנה פרשתנו מתחילה "ולמען תסַּפֵּר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר
שמתני בם – וידעתם כי אני ה'" (שמות י, ב).
כלומר ע"י שינון וחקירה במה שאירע, אזי נדע כי ה' הוא האלהים.

וכן סגנון הרמב"ן, (בהסתייגותיו ל"ספר המצוות" לרמב"ם, מצוות ל"א): "שלא יִשְׁכַּח מִמֶּנּוּ (=מאיתנו) אמונת
האלהות... שכתוב "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" (שמות כ, ב) ... וְכָפַל לָנוּ
(האזהרה) "השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים" (דברים ו, יב) עכ"ל.

ולכן כתב מהר"ל, "כי יציאת מצרים בעצמו, חוץ מן הנסים שעשה ביציאה, הוא יסוד האמונה שעליו
נבנה הכל. אף כי נסים ונפלאות אין-מספר עשה הקב"ה עם ישראל, לא שָׁמָה התורה לזכור אותם
ולעשות זכר להם כי אם ליציאת מצרים... כי תמצא בתורה ברוב דברים זכר היסוד הזה". (גיבורות ה"י, פ"ג)

גם רמב"ן הזכיר את ריבוי המצוות התלויות ביציאת מצרים.
"ועתה אוֹמֵר לך כלל בטעם מצוות רבות. הנה מעת היות ע"ז בעולם החלו הדעות להשתבש.
מהם כופרים בעיקר... מהם מכחישים ידיעתו הפרטית... מהם מכחישים בהשגחה (=שמותערב במעשי בני אדם
בשכר ועונש. וע"י הנסים שהיו ביציאת מצרים נתבטלו השיבושים הנ"ל, כדכתיב):

- "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ", להורות על ההשגחה.
- "למען תדע כי לה' הארץ" להורות על חידוש (=בריאת העולם מן האין)...
- "למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ", להורות על היכולת שהוא שליט בכל...

והחמיר מאד בענין זה:

- באכילת חמץ ובעזיבת (קרבן) פסח, (=להעניש בעונש של כרת)
- והצריך שנכתוב (=תפילין) על ידינו ובין עינינו,
- ולכתוב אותו עוד על פתחי בתינו במזוזות (זה צע"ג כי לא הוזכרה יציאת מצרים בבי' פרשיות שבמזוזות. ונתרץ להלן)
- ושנזכיר זה בפינו (בקריאת שמע) בבוקר ובערב,
- ושנעשה סוכה בכל שנה.
- וכן כיו"ב מצוות רבות. (=קידוש בליל שבת וחג וכו') עכ"ל (רמב"ן סוף פרשת בא).

מדברי גדולי עולם הנ"ל ראינו שזכירת יציאת מצרים הוא יסוד הדת, ובזה קשורה האמונה שיש ה'
בעולם, משגיח ונותן שכר ועונש ופועל נסים.

אבל עדיין צריכים להסביר, האם זה רק מפני קשר חיצוני (שבגלל צירוף מקרים) – זה תלוי בזה, או שיש
ענין מהותי פנימי בין זכירה זו לקבלת עול מלכות שמים?

להשיב על כך, נחזור לפסוק שהתחלנו בו "את אשר התעללתי במצרים" (שמות י, ב) רש"י פירש "שחקתי".
אמנם פירוש זה ודאי נכון, (ע"פ תהלים ב, ד) "יושב בשמים ישחק, ה' ילעג למו" וכן הוא במגילה (כה): "כל
ליצנותא אסירא לבר מליצנותא דע"ז". [תוספת: וכן באתונו של בלעם "כי התעללתי ביי" תרגם אונקלוס "ארי חִיִּיקְתָּ בִּי"]

בכל אופן יש רובד עמוק עוד יותר. בספר "הכתב והקבלה" המפרש את המלה מלשון "עילה" וסיבתיות. כמו "ועולל למו" (איכה א, כב) וזו לשונו: "נראיתי במצרים לעיני כל, שאני הוא סיבת הסיבות ועילת העילות. כי שינוי הטבע בפעולותי הורה עלי שאני הממציא הראשון ובורא כל" עכ"ל. הרי שהנסיים שנעשו לאברהם אבינו היו בתור פרט. אבל עד שבא עם ישראל לא היה עם שפרסם בעולם אלהותו. הרי שההוצאה של רבבות אלפי ישראל ממצרים קשור בעצם ההודעה שיש אלוה בעולם. ולכן זה הוזכר בפסוק הראשון של עשרת הדברות.

ועיי זה נבין איך הרמב"ם הכליל מצות "זכרון יציאת מצרים" במצוה של קריאת שמע. כך לשונו: "מצות עשה אחת והיא לקראת ק"ש פעמיים בכל יום... ומה הוא קורא? שלש פרשיות אלו: שמע, והיה אם שמוע, וַיֹּאמֶר". (תחילת הלכות ק"ש). ולכאורה לשונו לא מדויקת. אמנם חז"ל חייבונו להזכיר יציאת מצרים ב' פעמים בכל יום (ברכות יב): אבל איך זה נכלל במצוות עשה של ק"ש? והנה ע"פ מדרש מכילתא (יתרו, בחודש, ה) מובן הדבר מאד. כך לשון חז"ל: "משל למה הדבר דומה. לאחד שנכנס למדינה ואמר להם אמלוך עליכם. אמרו לו כלום עשית לנו (=משהו) שתמלוך עלינו? מה עשה. בנה להם את החומה, הכניס להם את אַמַת-המים, עשה להם מלחמות. אמר להם אמלוך עליכם? אמרו לו הן. כך הוציא המקום את ישראל ממצרים, קרע להם את היס, הוריד להם המון, העלה להם הבאר... אמר להם אמלוך עליכם? אמרו לו הן והן". עכ"ל.

זאת אומרת, פסוק "שמע ישראל" הוא קבלת "מלכות" (כמבואר בר"ה לב: שכשר הדבר להשתמש בפסוק זה כאחד מעשרה פסוקי מלכויות, וכך אכן מנהגנו). אבל מיניה וביה צריכים להזכיר מה עשה בעבורנו. ולכן יחד עם הציווי "ודברת בם" (=קריאת שמע), נכללה גם פרשה זו (=ויאמר) שבסוף פרשת שלח. ומבין-דבר יראה שכל דברי רמב"ן ומהר"ל שהובאו לעיל נמצאים במכילתא זה. ועל ידי זה תרצנו בעז"ה איך הרמב"ן כתב שבמזוזה כתובה "יציאת מצרים". כי מי שמכוון כהוגן באמירת פסוק זה ("שמע ישראל"), צריך לחשוב על המקור הראשוני למלכות שמים זו (ע"פ המכילתא הני"ל), דהיינו על יציאת מצרים, ואע"פ שלא הוזכר במפורש בפרשת שמע, אבל הוא נמצא שם בעומק תוכן הענין. (והעיר הרב דוד בר-חיים כי עייז יוסבר בסוגיא בברכות יג: מדוע בשיעורו של רבי יהודה הנשיא יום יום, היה מהדר להזכיר ענין של יציאת מצרים, ופירשו: "כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה", ופירש רש"י "בזמן ק"ש". כנראה כך היתה תקנת חכמים.)

מהר"ל גם הביא מדרש חז"ל (מדרש תהלים, קטז) "כשם שהזהבי פושט ידו ונוטל הזהב מן הכור, כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים. וכעוֹבֵר שהוא נתון בתוך מעיה של בהמה, והרועה נותן ידו ושומטו, כך הנסה אלהים לקחת לו גוי מקרב גוי" (לשון קרבים, והם היו ממש כמו מצריים, גוי מקרב גוי). ביארו בזה המדרש שני דברים גדולים מאד.

- א. שהמצרים היו מחזיקים וגוברים עליהם בחזקת היד (משל אש הזהבי וקשה להכניס יד ולהוציאם משם)
- ב. עצמם של ישראל שהיו מחוברים למצרים, טפלים להם, אין להם מציאות בפני עצמם (=כמו עובר שהוא ירך עמו). ועוד ממשיך מהר"ל לבאר הנמשל, אחד נגד הצורה התרבותית, שהיו ישראל מזדהים עם צורת מצרים. והשני מצד החומר, שלא היו מגובשים לעם עצמאי ("גבורות ה'", פ"ג)

ונראה לומר שכל לידתנו כעם התחיל ביציאת מצרים. עד אז היינו ללא מצוות וללא הגדרה יהודית. ולכן אמרו חז"ל (מדרש תהלים, קטז) אותו משל נמרץ על עוֹבֵר בבטן-הבהמה. כל מה שאנו מתפארים היום ושמחים ביחודנו הלאומי התחיל רק כאשר נותקנו מן המצרים, וזה היה מבחינת ה"חומר". אבל גם מבחינת ה"צורה" חל שינוי מהפכני. כידוע, הנמשך אחרי יצריו הרי הוא עבד-עבדים. קשה לו

להשתנות ולפרוש מדחפיו הפנימיים. כי "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה" (אבות, ו). כלומר, כל שאר בני העולם הינם בשיעבוד קשה. לפעמים הם מודעים לכך שהם סובלים מן ההרגלים הרעים, ואעפ"כ אין כח בידם להשתחרר מהלחץ של יצה"ר. רק כאשר "יצאנו מבית עבדים", לא רק החומרית אלא גם הרוחנית, אז נהיינו לעם ישראל.

יש מפרשים בכך את הברכה היומ-יומית שאנו מברכים "שלא עשני עבד". כי הלא תמוה, אין בזמננו מושג מציאותי כזה. אבל הכוונה להיות משוחרר מכל עול, ולעשות את האמת לאמיתה, כלומר רצון הבורא. זה לא עול זר, אלא תועלתנו האישית האמתית.

[הערה. ישנן שבע מצוות שחייבים אנו לקיים ברעננות ובחיות-נשמה כאילו זה עכשיו קבלנו את המצוה הזאת.

1. מצוה של זכר **יציאת מצרים**. כל יהודי צריך לחוש כאילו זה אירע לו, לא רק לאבות אבותיו. "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" (שמות יג, ה) "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" (פסחים קטז:).
2. "והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני... ונתנה לך" (שמות יג, יא). מביא רש"י את מכילתא: "תהא בעיניך כאילו נתנה לך בו ביום (!) ואל תהי בעיניך כירושת אבות". זוהי חיבת **ארצנו הקדושה**, כאשר היא חדשה בעינינו!
3. **קבלת עול מלכות שמים** בקריאת שמע. "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום (!) על לבבך" (דברים ו, ו). מביא רש"י מהספרי: "לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה (=כרוז נושן) שאין אדם סופנה (=מחשיבה), אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה" (לשמוע בחרדה מה דבר המלכות).
4. **מצוות תלמוד תורה**. "והיה אם שמוע תשמע אל מצוותי אשר אנכי מצוה אתכם היום" (!) (דברים יא, ג). מביא רש"י מהספרי: "שיחיו (דברי תורה) חדשים עליכם, כאילו שמעתם בו ביום".
5. **קבלת עול קיום תרי"ג מצוות**. "היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החוקים האלה" (דברים כו, טז) מביא רש"י מהתנחומא (תבא, א) "בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם".
6. **כניסה לברית עם ה' אלהינו** "הסכת ושמע ישראל, היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך" (דברים כז, ט) רש"י כותב: "בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום (!) באת עמו בברית".
7. הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם" (דברים כז, ט) – וכי אותו היום נתנה תורה לישראל והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה! – "ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום, כיום שנתנה מהר סיני". (ברכות סג:).

וצריך עיון:

- א. כי לימודים 6, 7-הם מאותו פסוק! (וקשה לומר רק שיש מחלוקת בדרשות).
- ב. לימודים 4, 7-לכאורה אותו דבר, ומה ההבדל ביניהם?
- ג. עובדה זו שנכנסו בברית (מס' 6) – מה עניינה? הלא זו עובדה מוגמרת ומהו הפועל היוצא מכך?

וני"ל שיש כאן דבר עמוק.

[תשובה לשאלות א+ב]

- יש הבדל בין, הציות לתורה מתוך **יראת הכבוד**, שבורא עולם ומלואו – ציונו עליה,
  - לבין יחס חביב לתורה מתוך **אהבה**, שזה נלמד מפסוק "הסכת", והוא העיקר והתכלית הנרצית, שבשבילו באנו בברית. וזהו המפורש ברש"י (על דברים כט, ג) – "ולא נתן ה' לכם לב לדעת עד היום הזה" שכאשר משה רבנו מסר ספר תורה לבני שבט בני לוי, באו בני ישראל לפניו בתרעומת - 'אף אנו עמדנו בהר סיני, ומה אתה משליט בני שבטך עליה? לא לכם נְתָנָה, לנו נְתָנָה!' ושמו משה על הדבר, ועל זאת אמר להם: 'היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך' (=והרי זהו עצם הפסוק שלנו: 'הסכת...!'), היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום עכ"ל רש"י. הרי לנו מכאן ש – "חביבה תורה על לומדיה" ו"הברית" – זהים.
- [1] ולכן מפני קירוב העניינים דרשו 2 דרשות אלו מאותו פסוק. (2) ובוודאי שיש הבדל בין החיוב ללמוד תורה (מס' 4) לבין החיוב הנעלה ללמוד תורה מתוך יחס של חביבות, דביקות וחפיצה! (מס' 7) ולכן נמנו כשני דברים (נפרדים)

[תשובה לשאלה ג]

מהר"ל כותב, (תפארת ישראל, תחילת פרק ל"ז), שיש חילוקי דעות בין הראשונים. דברה ראשונה של עשרת הדברות, "אנכי ה' אלוהיך" היא אמירה פשוטה או ציווי?.

א. רמב"ם מונה זאת למצוה.

ב. אבל, בעל הלכות גדולות (קדם לרמב"ם כ-400 שנה) ומובא ברמב"ן (בהשגותיו על הרמב"ם, ספר המצוות, עשה א), וכן ספר "אור השם" של ר' חסדא קרקש, בהצעה שלפני מאמר ראשון שם, סבורים שזו קביעת עובדא ולא מצוה, כי זה כבר מוחלט.

כיצד ליישב בין דעותיהם של גדולים אלו?

עונה מהר"ל כי מצד הקב"ה זו היא עובדא מוגמרת, אבל מוטל עלינו לא לברוח, לא לנסות להשתמט.

ובכן, היא מצוה לא לכפור בעובדא זו. כך לשונו (שם) –

"אבל בודאי הדבר הברור כי אנכי ה' אלהיך הוא הראשון, ופירושו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולכך לא תכפור בי לומר שאיני אלהיך ח"ו. ומה שלא אמר אנכי אהיה לך לאלהים, כי היה זה משמע כי מצוה זאת כמו שאר מצוות כמו שאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ואפשר שיעשה לו אלהים אחרים וכן כל המצוות, אבל אנכי ה' אלהיך אף אם לא יקבל אותו האדם לאלוה הוא אלהים שלו והוא מלפני מצד עצמו, וכמו שאמר הכתוב על אותם שרצו לפרוק עול של הקב"ה שלא יהיה הוא יתברך מלך עליהם על זה אמר (יחזקאל כ, לג) "חי אני נאום ה' אלוהים אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם.

וכדי שלא יטעה האדם בטעותו לומר כי אפשר שיפרקו עולו מהם, וכמו מלך בשר ודם יכולים העם לפרוק עולו מאתו עד שאינו מלך עליהם, אמר בלשון הזה אנכי ה' אלהיך וגוי כלומר שעל כל פנים אני ה' אלהיך מצד עצמי. ואילו אמר אנכי ה' אמר הוצאתיך מארץ מצרים אהיה לך לאלהים היה משמע שאפשר להם לעבור ולפרוק עולו מאתם כי הוא אלהיהם מצד הפועל כאשר מקבל אותו לאלהים אבל לא מצד עצמו, לכך אמר אנכי ה' אלהיך כי הוא אלהיהם מצד עצמו לא מצד הפועל. ופי' אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים כלומר שאני אלהיך וכן תקבל עליך אלהותו." עכ"ל.

ובכן, גם לענין ה"ברית". הקב"ה לקח אותנו לו לעם, חד צדדית מצדו, כפה עלינו הר כגיגית. וכמו שהקב"ה ציוה למול כל תינוק בגיל 8 ימים עוד לפני שהתינוק החליט וקבל על עצמו, והנה הוא גדל והולך ומוצא את עצמו כבר מהול. אבל המצוה היא שהאדם לא ימשוך את ערלתו, לא יבטל בריתו. כך כאן, על האדם לא להכחיש ברית עם הקב"ה. ולכן גם המצוה הששית היא "מצוה". אבל לא מצוה אקטיבית.

הרי לפנינו שבע מצוות תדירות שעלינו לחוש תמיד חידוש מקורי, כאילו היום קיימנו אותן לראשונה! (עוד הארכנו בביטוי "היום" להלן בספרנו זה, בסוף פרשת ואתחנן עיי"ש).

הפעלת הדמיון היא עבודה נעלה בעבודת ה'. רש"י קלם הדריך שיש לשתף את הרגש עם השכל. "טוב ללכת לבית אֶבְל, מלכת אל בית המשתה" (קהלת ז, ב) כי אף שנצטוינו "שוב יום אחד לפני מיתתך" (אבות, ב), אבל אין האדם מתרגש מזה כל כך אלא אם כן הוא יראה מול עיניו את המוות. כן מה שנצטוינו "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך" (שמות כב, כד), כתב רש"י (ע"פ תנחומא, משפטים, ט"ו): "הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה העני".

לכן הבה ונתבונן על הפעלת הדמיון בשבע הזכירות הללו.

א. יציאת מצרים. כל עצמאות-ישראליותנו נעוצה בעובדת יציאת מצרים. אוה"ע רוצות לבלוע אותנו כל יום ויום. כל עוד עם ישראל חי וקיים, הוא נס נסתר בפני עצמו, ולפעמים נס גלוי. והמבין תהפוכות מאורעות הימים יוכל להעיד על כך.

ב. ארץ ישראל. אוה"ע טוענות נגדנו יום-יום "לסטים אתם" (רש"י הראשון שבחומש בראשית). וכל מה שהננו נאחזים בנחלת הקודש, הוא מענק חדש, יום ביומו, מול קטרוג האומות.

ג. קבלת עול מ"ש. חז"ל אמרו "יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום ומבקש המיתו" (קידושין ל:).

והסגולה נגדו היא לקרוא פרשת קריאת שמע (ברכות ה.) ובודאי צריכים חידוש-פעולה וריענון-כוחות מדי יום ביומו.

ד. **תלמוד תורה.** "אי אפשר לבית מדרש בלא חידוש" (חגיגה ג.). כל פעם שחוזרים על סוגיא, מקבלים תוספת הבנה ונופך דעת. הרי זו ידיעה מחודשת בכל יום.

ה. **עול מצות.** אסור לאדם להרגיש את עצמו הולך במסלול ישן נושן. הרי "חובות הלבבות" כותב על יצר-הרע "אתה ישן והוא ער לך" (שער יחוד המעשה, פ"ב). ולכן צריכים חידוש ההתעוררות במצות.

ו. **ברית.** הכניסה לברית עם הקב"ה לא היתה עם אבותינו בלבד, אלא אף אתנו.

ז. וזה מתבטא ע"י חשק בלימוד תורתו.

מהר"ל ("גור אריה" על שמות יג) הוסיף מימד עמוק מאד.

"הדברים שהם חשובים במדריגה, עד כי לעילוי מציאותם אינם נופלים תחת הזמן לגמרי. כי ישראל יצאו ממצרים בדבקות המדריגה העליונה שהיא למעלה מן סדר הזמן, ובזה עצמו נתינת הארץ, וכן התורה... (וככה הוא לכל הדורות) דהסיבה לאותן שיצאו (ממצרים) – היא הסיבה לכל דור ודור". (=להוציא אף אותם) עכ"ל.